

Medeniyetler ve Kùltürlerle Diyaloğun Faydalı ve Etkin Olup Olmadığı Problemi

The Problem of the “Useful and Affect of
the Diyalog of Civilizations and Cultures” or not

Dr. Nâdiye Mahmûd Mustafa^a

^aKahire Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakùltesi,
MISIR

Çev. Doç.Dr. Mesut ERDAL

ÖZET Küreselleşme çağında birbirinden farklı kùltürler çeşitli iletişim vasıtalarıyla birbirine çok yakınlaşmıştır. Bu yakınlaşmanın diyaloga veya çatışmaya dönüşmesi her zaman imkan dahilindedir. Özellikle batıdaki bazı yazarlar medeniyetler çatışmasından söz ederken, bir kısım uzmanlar da diyalog ve uzlaşma üzerine yazılar kaleme almışlardır. Çevirisini yaptığımız bu makalede Mısır’lı akademisyen Prof. Dr. Nadiye Mahmud Mustafa, kùltürlerarası diyalog konusunu uzmanlık alanı olan uluslar arası ilişkiler disiplini açısından tartışmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Dialog, kùltür, medeniyet, çatışma, uluslar arası ilişkiler

ABSTRACT In the global age, the different cultures from each others are very closed today with the communication enstruments. Its always possible to transform that dialog to fighting. Especially while some western researchers write on that fighting, on the other hand the others, write on dialog. In this article I translated, Egyptian scholar Prof. Dr.Nadiya Mahmud, discusses the subject from the point of the international relations discipline, her expert field.

Key Words: Dialog, culture, civilization, fighting, international relations

Journal of Islamic Research 2007;20(4):492-498

Uluslararası ilişkiler sahası, 90’lı yıllarda medeniyetler arasındaki ilişkilerle gösterilen önemin arttığına işaret eden pek çok olaylara, tartışmalara ve politikalara şahit olmuştur. Bu yıllarda kitaplar telif edilmiş, uluslararası ve bölgesel bazda, ‘ben ve öteki’, ‘biz ve onlar’ arasındaki ilişkilerdeki problemlerin münakaşa edildiği kongreler birbirini takip etmiştir. Buna karşın Birleşmiş Milletler ve Devlet Başkanı Hâtemi gibi resmi sıfatı olan kişi ve kurumların, diyalogun hedef ve anlamına ters düşen bir kısım çalışmalara girdikleri de bir gerçektir.

Diğer bir ifadeyle, akademik, fikri ve politik arena bu konu etrafındaki etkinliklerle çalkalanıp durmuştur. Bu tür faaliyetlere Felsefe, Sosyoloji, Siyaset Bilimi, İletişim, Mukayeseli Dinler, Medeniyet Tarihi, Şer’î İlimler ve İslami Tetkikler gibi alanlarda uzmanlaşmış araştırmacıların yanı sıra, kamuoyunun fikir ve kanaat önderleri ile İslam âlimleri de iştirak etmiştir. Söz konusu etkinliklerin duraksamadan devam ettiği, peşi peşine geldiği ve çeşitli seviyelerdeki faaliyetlerin sınırsız bir şekilde yayıldığı bu vadede, konunun bir uluslararası ilişkiler uzmanı tarafından teorik olarak temellendirilmesi bir zorunluluktur.

Uluslararası ilişkiler ilminin tetkik, bilimsel araştırma esas ve kaideleri ışığında, hali hazır durumu, soğuk savaş sonrası dönem veya dünya konjonktürünü yeniden eleştirme dönemi olarak da tavsif edebiliriz.

Bizi bu şekilde bir temellendirmeye götüren etken ve buna olan ihtiyacın gerekçesi, içi boşaltılmış dairelerdeki kapalılık, düzensizlik ve karmaşa halinin varlığıdır. Bu durum konuyu incelemeye engel teşkil etmektedir. Yine bu karmaşa hali, diyalog kavramı önem kazanmış olmasına rağmen, sağlıklı bir bakış ve metottan yoksun bulunduğumuzu açığa vurmaktadır.

Durumun tespitini ve açıklanmasını 'Müslüman Arapların diğer medeniyetlerle olan ilişkisi ve bu ilişki etrafındaki fikrî yönelişler ve diyalogun çatışma karşısındaki konumu çerçevesiyle sınırlandırarak başlamak gerekir ki, böylelikle, fikrî olarak, kiminle diyalog kurulacak, kiminle çatışma yaşanacak ve diyalogun dinamikleri/vesileleri nasıl olacak gibi noktaları bilme imkanına kavuşabilelim.

Bu teşhis İslamiyet'in diyaloga bakışının ana çizgilerini belirlemek için zorunlu bir giriş niteliğindedir.

MEDENİYETLER ARASINDAKİ İLİŞKİLERİN ÖNEMİ VE BU İLİŞKİNİN BİÇİMİ ETRAFINDAKİ DÜŞÜNCELER

Ashında medeniyetlerin diyalogu tek başına ortaya çıkmış bir bahis değil, medeniyetler çatışması sözüyle eş zamanlı olarak gündeme gelmiş olan bir konudur. Hatta bu meseleyi –bazılarının zannettiği gibi- 11 Eylül hadisesi ile başlatmak da doğru değildir. İşin doğrusu bu mesele, uluslararası ilişkilerdeki kültür-medeniyet boyutlarının ağırlığını iyice belirgin hale getiren son olaylarla iyice derinleşmiş ise de, bundan seneler öncesine dayanır. Konu hakkında ifade edilenlerin çoğunluğu, diyalog ve çatışmadan da ibaret değildir. Keza hakkında söylenenlerin pek çoğu diyalog mu çatışma mı? Problemi yani, medeniyetler arasındaki ilişki biçimi üzerinde odaklanmaktadır. Bu ilişki biçimi ise konunun diğer boyutları, yani, diyalogun problemleri, dinamikleri, gerçekleşme şartları ve diğer ayrıntılara göre değişebilir. Son olarak, diyalog haritasında esaslı bir yer teşkil etmesi itibarıyla özel anlamda İslam ve Müslümanların meseleye yaklaşım tarzı üzerine birbirleriyle çelişen görüşler ortaya çıkmıştır. Öyle ki Müslümanların bu farklı görüşleri, diğer bölgelerdeki medeniyetlerle ilişki tarzı meselesi ile çatışma arz etmektedir. Sözgelimi değerler ve ahlak, maddi boyuttaki ilişkiler ve dinler arası münasebetlerde çatışmalar hasıl olmaktadır.

Yukarıdaki ana çizgileri şu şekilde detaylandırmamız mümkündür:

1. 11 Eylül olayları bu konuya daha bir önem verilmesine vesile olmuştur. Bu önem Huntington'un 1993 yılında 'Medeniyetler Çatışması' adlı meşhur makalesinin yayınlanması ile belirginleşmiştir. Huntington'un tezlerini genişçe zikretmeden burada yalnız iki noktayı nazara almak gerekir: Huntington'un tezi, soğuk harp döneminden sonraki aşamada ortaya çıkan uluslararası politikalara bir örnek teşkil etmektedir. Huntington örneği farklılıkları tek yanlı olarak tahlil etme düşüncesine dayanır. Bunun anlamı ise, uluslararası ilişkileri harekete geçiren ve açıklayan kuvvetler toplamı olması itibarıyla bir medeniyet projesidir. Böylelikle Huntington medeniyet ve kültüre ilişkin soyutları özet olarak din ile ifade etmiştir. Diğer taraftan Huntington'ın İslam ve Batı ile ilgili söylemleri açık bir şekilde bir din ve medeniyet çatışması hakkındadır. Burada önemli bir noktayı iyi anlamak icap etmektedir; Huntington İslam'ı Batı karşısına sadece bir düşman olarak koymakla kalmamış, fakat üzerine basarak Batı'nın nasıl İslam'a, Müslümanlara ve diğer medeniyetlere düşman olduğunu da ortaya koymaktadır. Huntington'un açığa vurmadığı gerçek, 'medeniyetler arası çatışma tehdidinin asıl dayanağı Batı'nın egemenliği ve gücü' olduğudur. Yoksa diğer medeniyetlerin Batı hâkimiyeti karşısında dirilmesi, asla değildir. Bu tek başına Batı'nın karşı karşıya geleceği kültürel bir meydan okuma ve tehlikeyi açığa vurmaktadır.

Huntington'un iddialarını ayrıntılarıyla eleştirel okumaya tabi tutmadan da, bu bağlamda şunu ifade etmemiz mümkündür: Onun medeniyetler arası ilişkilere dair görüşleri etrafındaki tartışmalar ve farklı fikirler şu iki soruyu gündeme getirmiştir:

Medeniyet ve Ümmet kavramları, uluslararası ilişkileri tahlil etmek için bir ölçüt kabul edilebilir mi? Uluslararası ilişkileri araştırırken 'medeniyet' kavramının ne yararı vardır? Gerek uluslararası ilişkiler, gerekse uluslararası politikalar belirlemede dini ve kültürel değerlerin önem boyutu ne kadardır? Bir diğer yandan, Medeniyetler çatışması uluslararası ilişkileri harekete geçiren kuvvetlerin veya sınıfların çatışması konumunda mıdır? Medeniyetler diyalogu veya çatışması, değerler ve kültür boyutuyla mı sınırlıdır, yoksa gücün maddi boyutlarına ve bunun getireceği sorunlara kadar uzanır mı? Medeniyetler arasında eşit ve dengeli bir şekilde diyalog nasıl kurulabilir? Bunlardan daha önce şöyle bir soru da akla geliyor: Medeniyetler arası ilişkinin aslı ve özü çatışma mı yoksa diyalog mudur? Bu sorulardan sonra 'diyalog ne zaman olur?' ve 'çatışma ne zaman olur' sorularını kendimize sorabilir miyiz?

Aslında medeniyetler arasındaki ihtilafların çatışma için gerçek sebep olduğu kabul edilemez. Haddi zatında çatışma veya diyalogdan birinin diğerine üstün gelmesinde asıl etken, uluslararası ilişkilerdeki akıştır. Buradan hareketle şunu soruyoruz: Yeni bir küresel anarşi durumu, çatışma dışında farklı bir ortam meydana getirebilir mi? Diyalog, dünya için mevcut krizden çıkması ve kurtulması için tek çözüm yolu olabilir mi?

Huntington'un iddialarını tartışanlar temelde üç gruba ayrılmış durumdadır. Birinci grup onun görüşlerine destek vermektedir. Bunlara göre uluslararası kuvvet dengeleri ve Batı'nın güç politikaları İslam Âlemi ve Güney'e karşı bozulduğu veya bu politikaların çıkış noktası kültür ve medeniyet boyutları olması gerçeğinden hareketle artık diyalog imkanı kalmamış olduğudur. Diyalog, böyle düşünenlere göre, olsa olsa kültür ve medeniyet egemenliğini yerleştirmenin yeni bir yoludur. İkinci görüş ise Huntington'un görüşlerini reddetmektedir: Bu reddetmede, medeniyetler arasındaki ilişkilerin, -güç ve güç dengesi bulunmadığı hallerde- uluslararası ilişkileri açıklayan temel unsur olması düşüncesinden hareket edilmektedir. Zaten uluslararası ilişkilerde gözle görünen realiteler, medeniyetler arasındaki diplomasiyi ortadan kaldırmaktadır. Reddedenlerin ikinci izah tarzı ise şudur: İslam'a ve İslam Medeniyeti'ne yönelik suçlamalar ve İslam'ın çatışma ve çarpışmaya kaynaklık teşkil ettiği vb. iddialardan hareketle Huntington'un kehanetleri kabul edilemez. Bu nedenle, bu görüşte olanlar, 'öteki'ni kabul eden ve dışlamayan İslam'ı ve Müslümanları savunuyorlar. Hatta 'öteki' ile yardımlaşıyorlar ve onunla diyaloga hazır vaziyette bulunuyorlar. Ya da bu insanlar kültürel çoğulculuk ve kültürler ve medeniyetler arası diyalogun uluslararası ilişkilerde esas kabul edilmesi, bunun evrensel insani bir realite olması ve İslamiyet'in diyaloga, milletler arasındaki kültürel muarefeye ve bunu İslam'ın evrensel mesajlarının temellerinden kabul ederek önem vermesi gibi sebeplerle savunmakta ve bunun salt bir savunma olmadığını da ifade etmektedirler.

Üçüncü görüş sahipleri ise şöyle demektedirler: Diyalog veya çatışma, medeniyetler arasında cereyan eden olgulardır. Bu görüş sahiplerinden bir grup, mevcut uluslararası konjonktürün kültürler ve medeniyetler arasında gerçek bir diyaloga müsait olmadığını, çünkü bu durumda, uluslararası kuvvetler dengesinin bozulacağından endişe duymaktadırlar. Bu ortamda yapılacak diyalog ancak bir medeniyetin diğeri üzerine yeni bir üstünlük kurmasına sevk edecektir. Diğer bir grup ise dünyayı mevcut kriz durumundan kurtarmak ancak diyalog sayesinde olacaktır. Ne var ki, diyalogun gerçek hedeflerine ulaşmak için gerekli şartların temin edilmesi

de zorunluluktur. Diyalog kavramının gereği ne ise, ona uygun hareket etmek şarttır. Yani diyalogu müştereklerde anlaşma ve sağlıklı ilişkilerin önündeki engelleri kaldırmanın yolu olarak görmek ve buna göre hareket etmek elzemdir.

Diğer bir tabirle 'Medeniyetler Diyalogu' İslam ve Arap dünyasında medeniyetler çatışması tezinin gündeme getirilmesiyle doğmuştur. Medeniyetler diyaloguna karşı itiraz edenlerin itirazlarının bir kısmı, 'medeniyet ve kültür'ün tanımlarında ve aralarındaki münasebeti kavramada ve bir de fikirlerin diyalogu ile medeniyetlerin diyalogunu ayırt edememe gibi sebeplerden kaynaklanmaktadır. Ayrıca bu insanlar farklı bilgi kaynaklarına dayandıklarından, dünya görüşleri de haliyle farklılık göstermektedir. Hatta onların farklı dünya görüşlerine sahip olmaları, medeniyetlere ve kültürlere karşı siyasal bir duruş takınmalarını sağlamıştır.

Burada dikkate almamız gereken bir husus da şudur: Bu üç farklı görüş liberalizm, milliyetçilik ve İslamcılık akımlarıyla büyük ölçüde örtüşmemektedir. Bu düşünce akımlarının her birinin kendisine mahsus bir medeniyet perspektifi vardır. Bunların kimi yardımlaşmayı, kimi de çatışmayı esas kabul eder.

Medeniyetler arası diyaloga karşı takınılan tutumların varlığı, bunları savunanların küreselleşmeye, küreselleşmenin etkilerine ve mevcut uluslararası düzene nispetle küreselleşmenin sonuçlarına bakışlarıyla da yakından alakalıdır. Liberallere göre dünya gittikçe istikrar ve yardımlaşmaya doğru yaklaşırken, milliyetçiler, solcular ve İslamcılara göre de -her ne kadar bazı ayrıntılarda farklı düşünceler de- daha çok ayrılığa ve çatışmaya doğru yol almaktadır. Liberalizm ekolü soğuk savaş ve küreselleşmeden sonraki dünyada, daha çok medeniyetlerin diyalogunu savunurken, aynı zamanda kültürel boyutların stratejik ve milli menfaatlerden daha üstün tesire sahip olduğunu kabul etmemektedir. Fakat liberal ekol diyalogu müşterek bir kısım problemlerin çözümü ve kültürlerin birbirini daha iyi tanıması için zorunlu bir araç olarak görmektedir.

Milliyetçi ve solcu ekole gelecek olursak, eğer bu ikisi gerçek diyalogu engelleyen Batı politikalarındaki çatışmanın kaynaklarını anlama hususunda İslamiyet ile birlikte hareket edebilseler durum farklı olacaktır. Kaldı ki onlar kültür ve medeniyet boyutlarının etkisi konusunda kendi aralarında da ihtilaf içindedirler. Milliyetçiler ve solcular, esasta, boğuşmanın kültür ve medeniyet farklılığından ileri geldiği kanaatinde değildirler. İnsanlığın boğuşmalarını onlar kapitalizm, emperyalizm kültürel egemenlik gibi projelere bağlıyorlar. Diğer yanda İslam-

çılar ise yorum ve analizlerinde kültürel boyuta büyük bir önem veriyorlar. Ancak diyalogun olabilirliği konusunda kendi aralarında da farklı düşüncelere sahiptirler.

Sözgelimi bazıları medeniyetler diyalogunu Müslümanları Hıristiyanlaştırma tarzında görme eğilimindedirler. Buradaki hareket noktaları ise İslam'a komplo kurulmak istendiği gibi endişelerdir. Bazı Müslümanlar ise medeniyetler diyalogunun bu aşırda Batıdan gelen medeniyetler çatışması tezine mukabil yeni üsluplarla mücadele etme tarzı olduğu görüşündedirler.

Diğer bir ifadeyle diyalogun olabilirliğini ve olmasını savunanlar arasında bir ittifaktan söz edilemez. Böyle bir ittifak olsa bile, farklı bilgi kaynaklarından ve farklı realitelerden beslendikleri için bir şey ifade etmez. Bu nedenle diyalog ve çatışma meselesini ele alırken bu üç ekolün meseleye yaklaşım tarzının farklılık arz ettiğini hatırdan çıkarmamak gerekir.

11 EYLÜL OLAYINDAN SONRA NE DEĞİŞTİ?

11 Eylül olaylarıyla birlikte ve daha sonra, medeniyetler arasındaki ilişkiler daha ciddi biçimde tartışılmaya başlandı. Huntington ve benzerlerinin tezleri ile bunların tam karşıtı olan görüşler, zihinlere bazı çağrışımlar yaptırdı. Ancak ortam, doksanlı yılların başlangıcından daha vahim şekilde gerildi. İslamiyet'i savunan taraf, muhtemel/potansiyel tehdit kaynağı suçlamasıyla karşı karşıya geldi; Bazıları New York ve Washington'a yapılan saldırıları Müslümanların Batı politikalarına ve Batı değerlerinin egemenliğine karşı bir öfkesi olarak gördü; bazıları da bu saldırıyı yapanların, uluslararası bağlantıları olan terör şebekeleri olduğunu ileri sürdüler. Bu nedenle bu ve benzeri olayları yorumlarken, işin stratejik ve kültür-medeniyet boyutları arasındaki münasebetler konusunda cereyan eden tartışmalar büyük bir önem kazanmıştır. Artık şu soruyu yeniden sormak gerekir: Bugün dünyaya egemen olan, medeniyetler boğuşması/çatışması mıdır? Bunun kaynağı nedir? Bu yola nasıl girilmiştir? Medeniyetlerin birbiriyle yakın/samimi diyalogu bu aşamayı sağ salim geçmemize vesile olabilir mi?

Aynı tartışma ve görüş farklılıkları, diğerleriyle kıyaslandığında kültür-medeniyet boyutunun ağırlığı etrafında da sürüp gitmektedir. Fakat buna bir şey daha eklendi günümüzde. O da Amerika Birleşik Devletleri'nin 11 Eylül olayından sonra İslam ve Müslümanlara karşı uyguladığı küresel politika ile iribatlı olan zaman ve mekan boyutu. Amerika'nın kültür ve medeniyetlere ilişkin resmi ve gayri resmi söylemleri –gerek çatışmacı gerekse diyalog taraftarı olsun- onları kabullenir görünse de, dünyanın kültürel açıdan izahını reddeden önemli bir kesim

vardır ve bunlara göre bu kültürler kendi sabit doğrularından vazgeçmeyeceklerinden diyalog ile problemlerin çözümü de mümkün değildir. O halde bütün şartları yerine getirildikten sonra diyalogdan başka yol görünmemektedir. Buna karşılık diğer bir görüş ise mevcut Amerikan politikasının İslam ve Müslümanlara karşı açıkça bir medeniyet çatışmasına giriştiği görülmektedir. Böyle bir durumda diyalogdan söz etmek onlara teslim olma kabilindedir. Zira yapılacak diyalog, Batının şartlarıyla ve onların anlayışlarına ve amaçlarına göre olacaktır. İşte bu da 'ılımlı İslam' dır. Amerikan politikası kültürel unsurları siyasal amaçları için rahatlıkla kullanabilmektedir. Üçüncü bir görüş vardır ki, onlara göre diyalog ya da fıkrî boğuşma sadece kriz dönemini aşabilmek için bir taktiktir. Bir de ABD ile İslamiyet ve Müslümanlar arasındaki ilişkilerde görülen sıkıntılara mukabil diyalogun imkanlarını araştıran bir gruptan da söz edilebilir.

Fakat diyalogun konusu ne olacaktır? Nasıl olacaktır bu diyalog? Farklı bakış açıları arasında mukayese yapıldığında hakikatte problemler çoğalmaktadır. Bunların başında şiddet problemleri ve özel ve küresel anlamda insan hakları gelmektedir. Ne var ki, medeniyetler arasındaki diyalog üzerine yazılıp çizilenler, henüz onun yararlarını ve doğruluğunu tam olarak ortaya koymaktan uzaktır.

Diğer yandan bu konuda ulusal ve uluslararası düzeyde resmi ve medeni zeminlerde kongre, seminer ve tartışmalar düzenlenmektedir. Öyle ki insan bu işlerde büyük bir strateji mi var acaba, diye sormaktan kendini alamıyor. Ya da bu tür buluşmalar ve toplantılar bizzat amaç haline gelmiş ve sadece davete icabet etmekten ibaretmiş gibi görünüyor. Bu tür faaliyetler bir yönüyle İslam'a ve Müslümanlara hücum vesilesi yapılırken, diğer taraftan da istikrar ve güveni azalan dünyanın mevcut halinin de iyi gittiği vurgulanıyor.

Şunu da dikkat almamız yerinde olacaktır: 11 Eylül olaylarından sonra problemlerle daha titizlikle ilgilenilmeye başlandı. Bu aşamada özellikle resmi kurumlar hakkında ciddi tehdit ve meydan okumalar söz konusu olmuştur. Baskılar bizi diyalogun gerekliliğine ve zorunlu olduğuna her zamankinden daha açık biçimde ikna etmiştir. Bu sadece hükümetlerin nazarında değil, diyalogu reddeden veya savunan pek çok grupların zihninde de böyledir.

LIBERALLERİN DİYALOGA BAKIŞI

Liberallerin görüşlerini şöyle özetlememiz mümkündür:

1. Küreselleşme diyalogun şekli ve içeriği üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Demokrasi, çoğulculuk ve

insan haklarına saygının yaygınlaşması, küreselleşme sayesinde olmuştur.

2. Birbirine maddi açıdan eşit olmayan iki medeniyet arasında diyalog mümkün ve hatta zorunludur. Çünkü diyalog, geri kalmış olan bir medeniyet için bir çıkış yolu ve ilerleme yolunda da bir adımdır. Diyalog adına yapılacak olan, Avrupa medeniyetinin değer, müessesesi ve uygulamalarından bazılarını transfer etmektir. Bu nevi transferlerin gerçekleştirilmesine, 'Arap ve İslâm dünyasının yerel kültürü' adı altında Arap ve İslâm dünyasında yapılan tartışmalar engel teşkil edemez. Zira insan hakları adı altındaki değerler artık evrensel insani medeniyeti ifade eder hale gelmiştir.

3. Medeniyetin bizatihi kendisiyle ilgili tanımlarda görülen problemlerin gölgesinde meseleye bakılacak olursa, diyalogun asıl hedefi, insanlığın üzerinde ittifak edebileceği evrensel değerlere ulaşmak olduğu anlaşılır.

4. Medeniyetlerin diyalogunu savunanlar, bilgi eksikliği ve küresel problemleri aşmanın, diyalogun İslam ile Batı arasındaki ilişkinin çalışma alanlarından sadece biri olduğunu önemle vurgulamak istiyorlar. İslam ile Batı arasındaki ilişki biçimi onlara göre yalnızca diyalog değildir.

5. Arap-İslam medeniyetinin küresel problemlere çözüm getirmede ve insanlık için kıymetli düşünceler üretmede birbiriyle yardımlaşması gereklidir.

SOL KESİMİN DİYALOGA BAKIŞI

Yoksa medeniyetlerle ilgili olan tanım medeniyetler diyalogu boyutunun sadece kültürel boyutundan mı ibarettir ki, diğer sorunlar onun siyasi boyutlarını teşkil etsin?

Medeniyetler diyalogunun kültür ve medeniyetin doğrudan getirdiği bütün sorunları halledebilmesi için kültür-medeniyet analiz yöntemini kullanmak gerektiği söylenebilir mi?

1. Dünyanın sanki düşünceler, kültürler ve tutumlar arası boğuşma vaziyetinde görülmesi reddedilmelidir; zira maddeci globalizmin araçlarının gölgesindeki denge vaziyeti, kapitalist sisteme daha ziyade ve aşırı derecede muazzam bir egemenlik bahşeder. Kapitalist sistem ise bir kültüre veya fikre mensup olan ferdi, soyut bir araç haline getirir. Realiteleri bir türlü açıkça ifade etmez. Bundan dolayıdır ki, muvazene ve denge olmazsa, orada fikri ve kültürel bir diyalogdan söz edilemez. Zira bu sistem tek kutupludur. Kapitalist sistemin diyaloga verdiği değer semboliktir. Hakikatlerle yüz yüze gelmeye yardımcı olamaz.

2. Konunun küresel düzeyde tartışılması kabul edilemez. Fakat bu muhtelif gündemler arasında sıradan bir gündem olarak düşünülmelidir. Bu gündem bizim konumuz hakkında Avrupalı veya Amerikalıların tezleri çerçevesiyle de sınırlı kalmamalıdır. Bize ait yeni ve farklı bir gündem olmalıdır. Bu çerçevede şu noktalar nazara alınmalıdır: Karşılıklı ve birbirine denk evrensel ölçüler baz alınmalı, sözgelimi güney ile siyasi ve kültürel bir diyaloga girilmeden kuzey ile öncelikli olarak diyalog kurulması kabul edilmemelidir. Milliyetçilik duyguları ön planda tutularak lokal birtakım sosyal problemleri, küresel sistemden kaynaklanan sebepleri göz ardı ederek çözmeye çalışmamalıdır. Milletlerin kendi içlerindeki cemaatlerin haklarına ilişkin olan iç diyalog ile medeni insanın haklarıyla ilgili denge kurulması, kuzey mahreçli milliyetçilik düşüncesine karşı mücadele tarzı üzerine düşünmekten geçer...

RESMİ İSLAMİ KURULUŞLARIN DİYALOGA BAKIŞI

Üçüncü görüş ve eğilimi ise resmi İslami kuruluşlar temsil etmektedir. Müslüman düşünürlerden diyaloga karşı olan ve kabul edenler de aynı kategori içinde düşünülebilir. Onların problemlere yaklaşım tarzına bakılarak diyalog veya çatışma tavrını benimsedikleri anlaşılır. Kısaca bu görüşün temsilcileri doğrudan etkili olan kültür-medeniyet boyutuyla ilgilenirler. Onların ilgi odağı ise İslam'a karşı takınılan tutumdur. Kültür-medeniyet boyutuna duyulan doğrudan ilgi şu soruyu gündeme getirmektedir: Batının İslam'a yüklenmesinin arkasındaki sebep, İslam hakkında bilgisiz olmaları mıdır? Yoksa Batılılar Müslümanları din ve medeniyet anlayışı bakımından farklı görmeleri sonucu, onlar ve sahip oldukları kültür ve medeniyeti suçlamak üzere gizli bir plan ve niyet mi taşıyorlar?

Özet olarak üç grubun diyalogun faydası hakkındaki görüşleri böyledir. Bir de diyalogun faydası hususunda başkalarını şüpheye düşürmeye çalışanlar vardır. Bunların hareket noktası ise bütünüyle 90'lı yıllardan bu yana konuşulan Huntigton'un teorisine tepkiden ibarettir. Bu nedenle bu kişilerin köklü ve yararlı bir düşünceye sahip oldukları söylenemez. Bunların yaptığı tek şey, diyalogun faydası konusunda zihinlerde sürekli kuşku uyandırmaktır. Öncelikle bu kimseler diyalog taraflarının eşit olmamaları durumunda bu diyalogun yararlı olamayacağını, üzerine basarak söylemektedirler. Kuvvetler dengesi olmaması, taraflardan birinin kendi

istediği düşünceleri ve eylemleri karşı tarafa dikte ettirmesine neden olur. Bu görüşü savunanların en önemli delili, diyalog yapacak olanların ve diyalog meselelerinin Batılılar tarafından belirlenmesidir. Hürriyetler problemi, ferdi haklar ve hassaten kadın hakları, çoğulculuk ve çoğulculuğa değer vermenin zorunlu oluşu gibi problemler Batının ilgilendiği hususlar olup, onlar Batı medeniyetini tehdit eden terörü önleme adı altında, Doğuyu, diledikleri kalıba sokmayı hedeflemektedirler. Batıya göre toleransın hakiki anlamı kendilerinin ona verdikleri değer ile anlaşılır. Tolerans, ihtilaf durumunda karşı tarafın hakkına saygı duymaktır. Yine bu gruba göre diyalogun arkasında gizli bir menfaat boğuşması vardır. Bu nedenle onlar, diyaloga davet etme, karşılıklı anlaşma ve birbirini kabullenme gibi etkinliklerde hiçbir fayda ummazlar. Nitekim bazı Batılı düşünürlere göre de diyalog, resmi düzeyde hiçbir yararı olmayan bir çağrıdır. Çünkü resmi idarelerin yönetme arzusu, kuvvet mantığı ile hareket etmeyi, sürekli menfaati için boğuşmayı beraberinde getirir. Gerçek maksatları diyalog da değildir. Bu görüş taraftarlarına göre, Batıdan bize gelen mücerret diyaloga çağrı, Doğunun güven ve itimadını asla kazanamaz. Halen Irak ve Filistin’de Filistinlilere ve Iraklılara reva görülen haksızlıkları susarak veya fiilen destekleyen Batı politikaları, bu güvensizliğe açık bir delildir. Batı dünyasının bu tür muameleleri daha ziyade boğuşmaya götürmekte, diyaloga asla yardımcı olmamaktadır.

Diyalogun faydasına inanan ve destekleyen grup ise küreselleşmenin bir realite olduğundan hareket etmekte ve bu realitenin boğuşmayı değil birlikte yaşamayı zorunlu hale getirdiğini söylemektedirler. Bunlara göre herkes bu gerçeği kabul etmeli ve vakit kaybetmemeli, yararsız faaliyetlerden kaçınmalıdır. Yapılması gereken şey ortak zeminleri, diyalogu arttıran problemleri araştırmak, diyalogun inkişafına ve başarıya ulaşmasına yardım etmektir. Başarıya ulaşmaya kadar diyalogun her iki tarafının da kendisine düşen sorumluluğu vardır. Batı üzerine düşen mesuliyet, uluslararası arenada tek yanlı hareket etme mantığından ve yürüttüğü mevcut dış politikalarından uzaklaşması ve Batı dünyasında İslam hakkında oluşan olumsuz imajı, dış politikalarını ayakta tutmak için ciddi bir sorumluluk üstlenmiş olan iletişim araçları ile değiştirme sorumluluğunu da üstlenmesidir. Doğuya gelince, onun vazifesi de, olumsuz imajı kabul edilerek gereken adımları atmaktır. Her iki tarafın birlikte yapması gereken görev ise, kendi toplumlarında yaşayıp da diyalogun yararlı olduğuna inanmayanlara ta-

hammül ve sabretmektir. Yine Doğu ve Batının yapması gerekenlerden biri de, medeniyetler arası diyalog için geleneksel olmayan yeni üsluplar araştırıp bulmalarıdır. Belki yapmaları gereken en önemli aktivite de, topluma ulaşmak ve ‘dinler arası diyalog’ gibi diyaloglarda resmi kanalları ihmal etmemektir.

Burada diyalogu savunanlarla, diyaloga şüpheyle yaklaşanlar arasında üçüncü bir gruptan da bahsetmemiz yerinde olacaktır. Bu grup mensuplarına göre, Medeniyetler Diyalogu mevzuunda Müslüman Arap tezi oldukça kadim ve köklü bir tezdur. Zira bu fikrin esas kaynağı Kur’an ve Sünnettir. Diyalog ilk dönem itibarıyla İslam’ın diğer milletlerle olan ilişkilerinde esas kabul edilmiştir. Çünkü İslam, dini ve kültürel çoğulculuğu kabul eder. Buna mukabil Yahudilik, dinler veya medeniyetler düzeyindeki diyaloga temelden karşıdır. Tıpkı bugün Batı’dan yükselen medeniyetler çatışması tezi onların siyasi hedeflerini gerçekleştirmeye yönelik bir tez olduğu gibi. Bu nedenle günümüzde İslam dünyasından yükselen medeniyetler diyalogu tezi, sadece tepki hareketidir. Hatta bu fikir Batı tarafından Doğuya genel anlamda, İslam ve Arap dünyasına da özel anlamda dikte ettirilen bir tezdur. Batının tezi medeniyetleri idare etme ve onlara hâkim olma iradesidir. Medeniyetler arasında olabilecek en kötü durum da budur. Batı bu tezi ile diğer medeniyetleri harp ve boğuşma için birer nesne ve araç haline getiriyor. Gerçek ve köklü olan medeniyetler diyalogu ise Hazreti Muhammed’in (s.a.s) peygamberliğiyle birlikte başlayıp süregelen İslami diyalogdur. Bu sebeple –üçüncü gruba göre- hususiyle Amerikan stratejisinin yürüttüğü ve genel olarak hali hazır uluslararası sistemde, Arap ve İslam dünyasındaki ilişkilerin siyasi ve kültürel yönlerinin iyi anlaşılması gerekir.

Diyalogun yararı etrafında iki problem vardır ki, bunlardan biri komplo teorisi, diğeri ise bizzat eleştiridir. Komplo teorisi sahiplerine göre –bunlar genellikle diyalogun yararı konusunda kuşku uyaranlardır- diyaloga teşebbüs etmek önemli bir hadisedir. Çünkü diyalog sayesinde geçmişte bizim hakkımızda düşünülenleri görme imkanına sahip oluruz. Bu da bizi şu anda hakkımızda ne düşünüldüğünü anlamamıza yardım eder ve gelecekte hakkımızda çevrilecek dolaplara işaret eder. Diğer bir kısım ise komplo teorisi hakkındaki bütün endişeleri tamamen rafa kaldırmayı önerirler. Geri kalışımızı, başkalarına tabi oluşumuzu, Batının uzun bir aradan sonra ilerleyerek yürüdüğü akıl, ilim, özgürlük ve adalet yolunda yürümeye bağlarlar. Bunlar antrparantez olarak komplo teorisine inanmanın arkasından genellikle

bizzat insanı tenzih etme arzusunun geleceğini önemle belirtirler. Bunu devamlı olarak vurgulamaları, bizim diyalogu bilen ve ötekine açık olmamız sebebiyle azımsanmayacak kadar haksızlığa maruz kalmış olmamızdan kaynaklanır. Evet, Doğu kendisi veren el durumunda olduğu zamanlarda üstünlüğü ve mücadeleyi yaşamıştır. Bunlara göre medeniyetler diyalogunun konusu muhte-

mel olandan çok fazla ağır bir yüküdür. Tarih boyu bu mesele menfaat boğuşmasından öteye gitmedi. Ne var ki, her tarihi devirde bazen ekonomik, bazen kültürel ve bazen de askeri bir hüviyette görünmüştür. Ancak şu da bir gerçektir ki, bugün kültürel araçlar ve kültürün değişik boyutları önceki zamanlara kıyas edilirse, bazı yorumlara göre önemli bir sıçrama kaydetmiştir.

DİPNOTLAR

1. Dr. Nâdiye Mahmûd Mustafa, el-Avleme ve'l-alâkâtü'd- düveliye (Dr. Seyfüddin Abdülfettah, el-Avleme ve'l-ulûmu's-siyâsiyye, Kısmü'l-ulûmî's-siyâsiyye, Kahire Üniversitesi, 1998.) adlı kitabın içinde.
2. Dr. Nâdiye Mahmûd Mustafa, et-Tehaddiyâtü's-siyâsiyyetü'l-hâriciyyetü li'l-âlemi'l-İslâmî. (Râbıtâtü'l-Câmiâtü'l-İslâmiyye adlı kitaptaki 'A'mâlü meşrûi tahaddiyâtü'l-âlemi'l-İslâmî fi nihâyeti'l-karnî'l-işrîn' başlıklı birinci bölüm), Kahire, 1999.
3. Dr. Nâdiye Mahmûd Mustafa, el-Bu'dü'sekâfiyyü li'ş-şirâketi'l- avrubbiyyetü'l-mütevassiyiyye "A'mâlü nedveti müstakbeli't-tertibâti'l-iklimiyye fi mintikati'ş-şarki'l-evsat ve te'sirihâ ale'l-vatani'l-arabi" adlı kitapta, ma'hedü'l-buhûs ve'd-dirâsâti'l-İslâmiyye, Kahire, 1998.
4. Dr. Nâdiye Mahmûd Mustafa, "et-Tehaddiyâtü's-siyâsiyyetü'l-hâriciyyetü li'l-âlemi'l-İslâmî" adlı kitabın 2.bölümü: Vad'u'l-İslâm ve'l-müslimîn fi'l-fikri'l-istrateciyyi'l-ğarbî fi nihâyeti'l-karnî'l-işrîn.
5. Dr. Nâdiye Mahmûd Mustafa, et-Teâvünü's-sekâfiyyü maa'l-müesseseti'l-ğarbiyye, "A'mâlü'l-mu'temeri'l-hâdî aşera li'l-meclisi'l-a'lâ li'ş-şuûni'l-İslâmiyye" adlı çalışmada yer alan "Nahve meşrûin hadâriyyin İslâmiyyin" başlıklı kısım, Haziran, 1999.
6. Dr. Nâdiye Mahmûd Mustafa, İstraticiyetü'l-ameli's-sekâfiyyi'l-İslâmiyyi fi'l-ğarb bahsün mukaddemün ile'ctimâi huberâi'l-isisko fi Berlin, Temmuz, 2000.
7. Dr. Nâdiye Mahmûd Mustafa, Hivâru'l-hadârât alâ dav'i'l-alâkâti'r-râhine, "A'mâlü nedveti 'Keyfe senedhulü sünnete hivâri'l-hadârât' adlı çalışmanın 145-210 sayfaları arası, Dimeşk, 2001. İnan İslam Cumhuriyeti Kültür müsteşarlığınca 22-23/11/2002 tarihlerinde düzenlenen programda sunulan bir tebliğ)
8. Dr. Nâdiye Mahmûd Mustafa, el-Ebâdü's-sekâfiyyetü ve'l-hadâriyyetü fi ahdâsi'l-hâdî aşer min septembar ve müstakbelü hivâri'l-hadârât, Dimaşk, 2003. (İnan İslam Cumhuriyeti Kültür müsteşarlığınca Ocak 2003'te düzenlenen programda sunulan bir tebliğ)
9. Dr. Nâdiye Mahmûd Mustafa, et-tehaddiyâtü'l-hadâriyyetü'l-hâriciyyetü li'l-âlemi'l-İslâmî, Merkezü'l-hadârâti li'd-dirâsâti's-siyâsiyye, Kahire, 2003.
10. Dr. Nâdiye Mahmûd Mustafa, es-Siyâsetü'l-Emrikiyyetü tûcâhe'l-İslâm ve'l-Müslimîn, Kahire Üniversitesi'nde Ekim 2002'de sunulan bir konferans.
11. Dr. Nâdiye Mahmûd Mustafa ve Dr. Alâ Ebû Zeyd, 'Hitâbâtün arabiyye ve ğarbiyye fi hivâri'l-hadârât' başlıklı Kahire Dârus-selâm'daki İktisat Fakültesi'nde 2004 yılında sunulan konferansta sunulan tebliğ.
12. Dr. Nâdiye Mahmûd Mustafa, İşkâliyyâtü'l-iktirâb min mefhûmi hivâri'l-hadârât, Ümmetî fi'l-âlem adlı yıllık dergi, 3.sayı, Merkezü'l-hadârât li'd-dirâsâti's-siyâsiyye, 2003m /1424 h.
13. Dr. Nâdiye Mahmûd Mustafa, Tehaddiyâtü'l-avleme ve'l-eb'âdü's-sekâfiyyetü'l-hadâriyyetü ve'l- kıyemiyye (Ru'yetün İslâmiyye) "Müstakbelü'l-İslâm, Dâru'l-fikri'l-arabi, Dimaşk, 2004" adlı eserde bir kısım.